

NARODNOPREPORODNO GIBANJE U DUBROVNIKU I BOKI KOTORSKOJ 1860/1861. GODINE

СТИЈЕРО ОБАД

Pedesetih godina prošlog stoljeća mlađi naraštaj Dubrovčana i Bokelja dolazi do spoznaje da je domovina šira nego što su je zamišljali njihovi očevi. Od ilirskog pokreta i četrdesetosme orijentiraju se prema Zagrebu i Hrvatskoj i navješćuju sjedinjenje na temelju prirodnog prava.¹ To se najbolje očituje u odgovorima na pozive hrvatskih gradova i županija 1848. godine.²

¹ Područje nekadašnje Dubrovačke republike nije bilo u sastavu stare hrvatske države, ali je Republika ugovorom iz 1357. priznavala ugarsko-hrvatske kraljeve, te su Dubrovčani govorili: »mi jesmo svete krunne priklada... jesmo vsi (ban dalmat. i republika dubrov.) ljudije jednoga gospodara.« (M. Pucić, *Spomenici Srbski*, Beograd 1858, 135). Poslije mohadžke bitke je »savez oslabljen, opet se ponovi 1684. s kraljem Leopoldom...« Takvo stanje je trajalo do pada Republike. Tako primjerice »... triš na god u prestolnoj cnkvi pjevala se laus: »Domino Regi Nostro, Ungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae salus! honor! vita et victoria!« Odlukom bečkog kongresa dubrovačko područje bivše Republike, Boka s ostalom Dalmacijom ulaze u sklop Austrije, te je po Među Puciću car austrijski i kralj ugarski »povratio a ne za svadj uništio diplomatska smošnja među krunom ugarskom i njenom prikkladom, Dubrovnikom.« (M. Pucić, *O Kačićevoj stogodišnjici*, Pozor br. 63, 14. XII 1860).

Glas o sjedinjenju dolazi s hrvatske strane, i to na saborima 1825, 1830, 1845. i 1847, posebno 1848. i 1861. upućeno je više poziva svim dalmatinskim općinama o pitanju sjedinjenja. Dubrovčani i Bokelji prihvaćaju sjedinjenje na temelju prirodnog prava, dok ostala Dalmacija, kolijevka nekadašnje hrvatske države, prihvaća sjedinjenje na temelju državnopovijesnog prava.

² P. Butorac, »Boka kotorska prema narodnome pokretu u revolucionarnoj godini 1848«, *Rad JAZU* 260, Zagreb 1938, 136—143. Vidi I. Zloković, »Boka i narodni preporod na Primorju«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* X, Kotor 1962, 185, 186; G. Novak, *Prošlost Dalmacije* II, Zagreb 1944, 344; S. Antoljak, *Dalmatinsko pitanje kroz vjekove*, Zagreb 1944, 179; S. Obad, »Prvi pokušaji sjedinjenja Konavala s ostalim hrvatskim krajevima«, *Analii Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik 1970, 360, 361; isti, »Njogoš i Dubrovnik revolucionarne godine 1848«, *Dubrovnik* 1—2, 1963, 51—54.

Dalmatinski aneksionisti imaju gotovo iste poglede o sjedinjenju. Dubrovčani i Bokelji u tome prednjače. Protivnici sjedinjenja nalaze se uglavnom u ostaloj Dalmaciji, osobito u njezinom primorskom dijelu. To je onaj odnarođeni sloj sastavljen od doseljenika ponajviše talijanskog ali i hrvatskog porijekla koji se otuđio od vlastita naroda.³ Prema tom sloju, koji zagovara autonomiju Dalmacije i dalmatinsko ime, javlja se netrpeljivost, osobito u Dubrovniku i Boki, što se očituje u isticanju dubrovačkog i bokeljskog imena nasuprot dalmatinskom, koje birokracija, osobito zadarska, službenim putem nameće žiteljstvu tih krajeva. Dubrovački i bokeljski aneksionisti misle i osjećaju kao i sredina iz koje potječu, dok ostali dalmatinski autonomisti navješćuju autonomiju ili pak potajno priželjkuju priključenje Dalmacije obnovljenoj Mletačkoj Republici.⁴

U tom smislu treba shvatiti zbog čega se Dubrovčani i Bokelji opiru regionalnom imenu, koje u tim krajevima nije bilo tuđe. Naprotiv, dijele iste želje i nade s onim brojnim dalmatinskim Hrvatima i Srbima koji su prihvatili ilirsku ideju i pozive za sjedinjenje Dalmacije s ostalim hrvatskim krajevima na temelju povijesnog i prirodnog prava.

I

Nakon pada Bachova apsolutizma vanjski i unutrašnji politički događaji doveli su do stanovitog gibanja, posebno među inteligencijom, koja koristi ustavne slobode; jedni prate događaje u Italiji, drugi u Banovini i Monarhiji, i tako se sve više dijele na pristaše i protivnike sjedinjenja Dalmacije s ostalim hrvatskim krajevima. U početku bilo je nesnalaženja zbog neizvjesnosti, neupućenosti, kratkoće vremena i nedovoljna političkog iskustva. Mnogima nije bilo jasno kako će se izvršiti sjedinjenje, te su neki bili skloni da o tome odluči dalmatinski sabor. Druga poteškoća bila je u tome što su pristalice sjedinjenja u dubrovačkom i bokokotorskom okrugu morale ući u otvoreni sukob sa službenom politikom pokrajinske vlade i njezinih izvršnih organa koji su pomagali autonomnašku manjinu na tome području.

³ M. Zorić, »Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku«, »Rad JAZU 357, 1971, 357—364; Vidi S. Obad, »Geneza autonomastva«, Vidik 32—33, Split 1971, 2—4.

⁴ G. Novak, »Maninova vlada«, Zbornik Historijskog instituta JAZU vol. 3/1960, str. 31—32; S. Antoljak, nav. djelo 178; P. Butorac, nav. djelo 130; S. Obad, »Lijeve tendencije u dubrovačkom previranju 1848/1849. godine«, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVI, Sarajevo 1967, 91—100; isti, »Njegoš i Dubrovnik revolucionarne godine 1848«, 53, 54.

O aktualnim gospodarskim pitanjima nedovoljno se raspravljalo primjerice o novčanoj krizi i poskupljenju životnih troškova.⁵ Dolaskom pod Austriju, Dubrovnik i Boka Kotorska u gospodarskom pogledu nazaduju. Dubrovnik je ostao bez brodova, trgovine i novca, živio je od obećanja i vlastite inicijative građana u pomorstvu i karavanskoj trgovini. Sveden je na grad drugoga reda. I u Boki je bilo slično.⁶

Za razliku od ostalih Dalmatinaca, Dubrovčani i Bokelji, uživaju dvostruke povlastice, ne idu u vojsku i ne plaćaju porez.⁷ Austrija je bila primorana napraviti ustupke zbog pojačanog nezadovoljstva kako bi uspostavila ravnotežu snaga. Pod pritiskom birokracije zavela je desetinu (1841), a pokušala je provesti i novčenje. Poslije višegodišnjeg rada stručnjaka, pedesetih godina zaveden u katastar,⁸ a bilo je pokušaja da se oživi brodarstvo i trgovina na koje su Dubrovčani i Bokelji stoljećima orijentirani i od čega uglavnom žive.⁹

II

Na početku ustavnog razdoblja u Dubrovniku i Boki javlja se skupina narodnjaka, među kojima se ističu braća Niko i Medo i rođak Rafo Pucić, Marinica Đorđić, Luka Tripković, Stjepan M. Ljubiša, Spiro Bjeladinović, Ferdinand Sbutega i drugi. U početku vjeruju Listopadskoj diplomi i carskom reskriptu od 5. prosinca 1860, očekujući pozive Banske konferencije u Zagrebu. Po carevu odobrenju, dvadeset i jedan delegat iz Dalmacije trebao je sudjelovati na Banskoj konferenciji.¹⁰ U jednom pismu banu Šokčeviću o sjedinjenju Franjo Josip među ostalim kaže: »Ja sam tomu sklon«,¹¹ što je ponukalo banovinske prvake I. Kukuljevića i Josipa I. Strossmayera da se obrate dubrovačkim prvacima M. Puciću i M. Đorđiću, navodeći potrebu sjedinjenja i odlaska delegata na dogovor

⁵ Presidijalni spisi Namjesništva (u daljem tekstu PSN) 1861, kat. II br. 42/pr. od 31. XII 1860, Historijski arhiv Zadar (u daljem tekstu HaZd).

⁶ R. Petrović, Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću, Sarajevo 1968, 13—40, 48—58; Vidi I. Karaman, »Privredni razvitak Dalmacije pod austrijskom upravom«, *Mogućnosti* 6/1965, 656; B. Stulli, »Ekonomsko-društvene prilike u Dalmaciji u XIX stoljeću«, *Dubrovnik* 3—4/1962, 3—11; Usp. D. Foretić, »O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovici XIX stoljeća do prvog svjetskog rata«, zbornik *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969, 9—45.

⁷ S. Obad, »Agrarni odnosi na području bivše Dubrovačke Republike (1814—1850)«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 6/1969, 131—147.

⁸ Isto, 145.

⁹ *Pozor*, 2. I 1861.

¹⁰ PSN kat. II 1 br. 62 1861. HaZd.

¹¹ PSN 1860 kat. II 1 br. 1700/pr. od 5. XII 1860, HaZd.

u Zagreb. U tom trenutku Beč je bio za slavensku prevagu, kako bi se stalo na put mađarskim i talijanskim revolucionarnim elementima.¹²

Pokrajinski namjesnik Lazar Mamula postupio je prema uputama iz Beča, obišao Dalmaciju te u Hercegovom i Dubrovniku organizirao sastanke u svrhu odlaska delegata u Zagreb. Pored L. Mamule na sastanku u Hercegovom prisustvovali su barun F. Filipović, okružni poglavar S. Dojmi i biskup M. Kalodera, a u Dubrovniku načelnik općine K. Vlajki, M. Pucić, L. Serragli, I. A. Kaznačić i R. Lučić.¹³ Između ostalog Mamula je u Dubrovniku rekao da se Dalmacija samo »nasloni« na bansku Hrvatsku, da ostane »administrativna autonomija« i da se nezavisno od Zagreba dopisuje s bečkom kancelarijom i da u hrvatski sabor šalje svoje ljude da se dogovaraju »o napredku i lakšem razviću narodnosti slavjanske«.¹⁴

Dubrovački delegati na Banskoj konferenciji trebali su biti Antun Kopanica, kanonik i nadzornik osnovnih škola u Dubrovniku, dr Mato Zamagna, vlastelin, Lujo Serragli, predsjednik Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, Antun Despot, veleposjednik i brodovlasnik s Pelješca, Ivan Zafron, predstojnik Kap-tola na Korčuli, a iz Boke Marko Kalodera, biskup u Kotoru, Joko Bukilica, trgovac i vijećnik u Kotoru, Luka Tripković pomorski kapetan u Dobroti, Ferdinand Sbutega, veleposjednik i trgovac u Kotoru, i Stjepan M. Ljubiša, općinski tajnik u Budvi.¹⁵ Imenovani delegati nisu imali nikakvu punomoć, već samo da prate rad Konferencije i da o tome obavijeste vladu u Zadru.¹⁶ Dubrovačko-bokeljsku i ostalu dalmatinsku delegaciju trebali su predvoditi biskup M. Kalodera i episkop S. Knežević.¹⁷ Međutim, u Zagreb nitko nije otputovao, jer su neki odustali, a drugi bili suspendirani. Medo Pucić na koga je Mamula računao, unaprijed se zahvalio rekavši da se ne može govoriti o nikakvom »naslonu«, »nego o uživanju istog obraza vladanja, istih prava, iste ugarsko-hrvatske konstitucije, kako u Hrvatskoj, tako i u Dalmaciji«.¹⁸

Rad Banske konferencije koja se sastala da raspravi odnos Hrvatske prema Ugarskoj i pitanje sjedinjenja Dalmacije s osta-

¹² PSN kat. III 1 br. 1700/pr. od 5. XII 1860, HaZd.

¹³ PSN kat. II 1 br. 1630 od 8. XII 1860, HaZd.

¹⁴ *Pozor* br. 72 od 27. XII 1860.

¹⁵ PSN, kat. III 1 br. 67/pr. 1861, HaZd.

¹⁶ *Pozor* br. 11 1861.

¹⁷ PSN, kat. II 1 br. 67/pr. 1861, HaZd.

¹⁸ *Pozor* br. 72 od 27. XII 1860. Vidi Arhiv Okružnog poglavarstva u Dubrovniku (u daljnjem tekstu AOPD), Protocolli br. 13, 15, 27 1861, Histo-rijski arhiv u Dubrovniku (u daljnjem tekstu HAD), te L'Epidauritano, Ragusa 1915, 55.

lom Hrvatskom približavao se kraju. Zaključak prve sjednice Banske konferencije ostavio je dobar dojam na Dubrovčane i Bokelje koji cijene »šta vriedi narodnost i hrvatska ustavnost«. ¹⁹ Vijest o mogućnosti sjedinjenja obradovala je mnoge rodoljube u tom dijelu Dalmacije osobito u Kotoru. ²⁰ Ranija neizvjesnost i neodlučnost u pitanju sjedinjenja nestala je u trenutku kada su stigli pozivi iz Zagreba, ²¹ ali je sve bilo kasno, jer je Banska konferencija u iščekivanju dalmatinskih delegata završila s radom.

III

Nasuprot aneksionističkoj, javlja se struja protivnika sjedinjenja. U početku teško je bilo razlikovati autonomša od vladi poslušna činovnika. Neki izvan državne uprave drže se prikriveno, da bi kasnije očitovali svoje političko opredjeljenje. Najistaknutiji vladinovac L. Mamula ²² uvjerava predsjednika vlade Schmerlinga kako dalmatinske općine neće da šalju svoje predstavnike na Bansku konferenciju, već da se o sjedinjenju raspravi u dalmatinskom saboru. Međutim, Mamula je krivo obavještavao vladu o raspoloženju dalmatinskih općina o tom pitanju. Da bi potkrijepio svoje tvrdnje, Mamula navodi različitost u sudskom, financijskom, carinskom, školskom i zemljoposjedničkom sustavu koje ne dopušta sjedinjenje. ²³ Autonomšima je odgovarao takav stav dalmatinske vlade.

U usporedbi s ostalom Dalmacijom, u dubrovačkom i bokelj-skom okružju mali je broj autonomša. ²⁴ Najviše su okupljeni u

¹⁹ *Pozor* br. 72 1860.

²⁰ Arhiv općine Dubrovnik (u daljem tekstu AOD), spis od 28. I 1861, HAD, te *Pozor* br. 2 i 9 1861.

²¹ PSN kat. III 1 br. 46/pr. 1861, HaZd; AOD, Obični spisi br. 29/p od 12. I 1861, HAD i *Pozor* br. 19 od 23. I 1861. Vidi Spisi Saborski 1861, Zapisnik VII Sjednice banske konferencije XXXVI.

²² Lazar Mamula, barun i general. Za zasluge koje je postigao 1848. dobio je najveće austrijsko odlikovanje — Orden Marije Terezije. Za Bachova apsolutizma postao je namjesnik Dalmacije. Sluganski se pokoravao pretpostavljenim u Beču. Na njega su imali jak utjecaj Rozsner i Lappena. u Zadru, bio je naklonjen autonomšima i osvjedočeni protivnik sjedinjenja Dalmacije s ostalom Hrvatskom.

²³ PSN, kat. III 1 br. 32/pr. od 7. I 1861. HaZd.

²⁴ *Pozor* br. 11 1861. U Boki žive jedva stotina Talijana (*Srpski dnevnik* br. 64 od 14. VIII 1860). Dubrovčani i Bokelji imaju živu narodnu svijest (*Srpski dnevnik* br. 100 od 18. XII 1860), na visokoj su kulturnoj razini, osobito Dubrovčani, imaju širimu pogleda u pitanju sjedinjenja. Pristalice sjedinjenja u ostaloj Dalmaciji vjerovali su da iz Dubrovnika i Boke izvire najjača snaga nacionalnog pokreta, što se u Boki i Dubrovniku odluči to bi prihvaćala i ostala Dalmacija osim 8—10 tisuća Talijana i talijanaša (*Pozor* br. 3 od 9. II 1861).

okružnim i općinskim središtima, usko povezani s vladinorcima, a više puta u istoj osobi mogao se prepoznati autonomnaš i vladí odan činovnik. Među ostalim spomenuti treba Orsata Bondu, Vicu Vuletića, Iva Radmillija iz Dubrovnika, Ivana Ivaniševića s Pelješca, Ivana Zafrona i Ivana Smrkinića s Korčule, Antuna Kasilari i Andriju Agazzi iz Cavtata, Marka Kalođeru, Smeću i De Giullija iz Boke itd.

Pokrajinska vlada oslanjala se na autonomnaše, pogotovo na izvršne organe, primjerice okružne kapetane u Dubrovniku i Kotoru, načelnike općina, pretore i njima potčinjene koji su usko vezani za politiku vlade i više puta govorili u ime naroda s kojim nisu imali ništa zajedničko. Tako dubrovački okružni poglavar Pavo Rešetar²⁵ nagovara načelnika općina, a ovi opet glavare i rondare sela da odvrćaju narod od sjedinjenja.²⁶ Takva politika dolazila je iz pokrajinskog središta, a glavni joj je tvorac namjesnik Mamula²⁷ i skupina vladinovaca i autonomnaša oko njega.

IV

Sloga i jedinstvo Dubrovčana i Bokelja najjače su došli do izražaja u trenutku kada su autonomnaši središnje i sjeverne Dalmacije poduzeli veliku akciju da se formira jedna općedalmatinska delegacija koja će zamoliti Franju Josipa da ne donosi odluku o sjedinjenju prije nego o tomu odluči dalmatinski sabor. Bokelji i Dubrovčani suprotstavili su se tomu. Na sastanku predstavnika svih bokeljskih općina u Kotoru²⁸ odlučeno je da se sudbina Bokelja ne može rješavati u dalmatinskom saboru, već da o sjedinjenju s ban-

²⁵ Pavo Rešetar porijeklom iz Konavala, a rođen u Dubrovniku. Gimnaziju je pohađao u Dubrovniku i Zadru, a pravo studirao u Beču. Neko vrijeme radio je kao sudski pristav u Kninu i Skradinu te zadarskom i kotorskom okružju. Godine 1852. postao je okružni poglavar u Dubrovniku.

²⁶ *Pozor* br. 17 i 19 1861.

²⁷ Namjesnik Lazar Mamula zalaže se za autonomiju Dalmacije i vladu u Zadru. On uvjerava predsjednika vlade Schmerlinga da sjedinjenjem neće oslabiti nego ojačati mađarski utjecaj, jer vjeruje da će se Dalmacija sjediniti s Mađarskom, a ne s banskom Hrvatskom (PSN, kat. II 1 br. 32/pr. od 7. I 1861, HaZd.

²⁸ AOD, Obični spisi (br. 73 od 28. I 1861, HAD; PSN, kat. II 1 br. 34/r. od 21. I 1861. (brzojav), HAD; *Pozor* br. 18 od 22. II 1861.

Namjesnik Lazar Mamula

skom Hrvatskom odluče Bokelji.²⁹ Delegati iz Budve i Paštrovića tražili su bezuvjetno sjedinjenje.³⁰

Bokelji su željeli saznati mišljenje susjednih Dubrovčana o tom pitanju, te je u tu svrhu upućena delegacija u Dubrovnik koju su činili Luka Tripković, Špiro Bjeladinović i Ferdinand Sbutega.³¹ Sazvana je skupština općine na kojoj je pročitano bokeljsko pismo i prihvaćene želje Bokelja.³² Tim činom u Dalmaciji su se formirala dva oprečna programa. Dubrovačko-bokeljski zahtjev tražio je sjedinjenje i cjelokupnost hrvatskih zemalja koje bi bile predstavljene u zajedničkom saboru u Zagrebu. S druge strane dalmatinski auto-

²⁹ Na sastanku u Kotoru 21. I 1861. sudjelovali su slijedeći predstavnici bokeljskih općina: Koporčić, Benzon, M. de Pasquali, T. Lipovac, Š. Bjeladinović, S. G. Jakšić, J. J. Bukilica, L. Tripković, P. Kamenarović, G. Jovanović, M. Ivelić, A. Visković, G. Đuranović, G. Vučkić, M. Vukasović, A. Đurović, F. Sbutega, A. Anzulović, D. Markičević, B. Perović, K. Milatović, D. Hidža, V. Pasković, G. Petrović, S. Gregović, Đ. Stegić, I. Antović, E. Perušina, F. G. Sindić, K. M. Matković, M. J. Golub.

Lazar Mamula piše Schmerlingu da su se na inicijativu Meda Pucića sastali predstavnici bokokotorskih općina u Kotoru i izabrali trojicu delegata koji će poći u Dubrovnik. Mamula napominje da je dogovor između više općina zabranjen, već da svaka općina ima pravo donositi odluku zasebno. U više navrata Mamula apostrofirao Meda Pucića, zbog antiaustrijskih i prevratničkih ideja (PSN, kat. II 1 br. 175/pr. od 26. I 1861); Usp. K. Milutinović, Medo Pucić i narodni preporod u Dubrovniku, »Dubrovnik« 3—4 1962, 15—17.

³⁰ Pozor br. 18 od 22. I 1861; PSN kat. II 1 br. 50 od 22. I 1861, HaZd.

³¹ I. Zloković, Boka i narodni preporod na Primorju 193.

³² PSN kat. II 1 br. 755/pr. od 8. II 1861, HaZd; Šidak-Gross-Karaman Šepić, Povijest hrvatskog naroda, Zagreb 1968, 55.

Sjednici dubrovačke općine prisustvovali su slijedeći vijećnici: V. Vuletić, A. Drobac, B. Bošković, M. Martechini, M. Mostahinić, J. Pilato, R. Pucić, N. Strahorović, N. Songo, I. Miletić, P. Budmani, I. Matulić, L. Miloslavčić, L. Serragli, M. Petrović, I. Opuić (AOD, Obični spisi br. 189 od 23. I 1861, HAD). Osim Iva Radmilića svi su vijećnici glasali za bokeljski prijedlog.

Okružni poglavar Pavo Rešetar obavijestio je Lazara Mamulu o dolasku trojice bokeljskih delegata u Dubrovnik. Rešetar obavještava namjesnika kako je doznao da će Bokelji i Dubrovčani tražiti svoj sabor, ukoliko Zadran i Splitskani budu protiv sjedinjenja Dalmacije s ostalom Hrvatskom (PSN, kat. II 1 br. 50 od 21. I 1861. (šifrirani brzoglav) i PSN, kat. III 1 br. 9/res, 130 /p i CLXV poz. 1, HaZd).

U čast postignutog sporazuma priređena je na Brsaljama u Dubrovniku svečana večera kojoj su prisustvovali istaknutiji dubrovački narodnjaci, ugledniji građani raznih zvanja i obiju vjera, među kojima su se nalazili bokeljski delegati L. Tripković, F. Sbutega i Š. Bjeladinović. Tom prilikom klicalo se slozi, bratstvu, ideji sjedinjenja s braćom na hrvatskom sjeveru.

nomaši protive se sjedinjenju, traže autonomiju i sabor u Zadru.³¹ Ukoliko pak autonomaši ustraju u svom zahtjevu Dubrovčani i Bokelji bili su spremni tražiti vlastiti sabor za južnu Dalmaciju na kome bi narod odlučio o sjedinjenju. Takva odluka Dubrovčana i Bokelja prijetila je da se Dalmacija podijeli na dva dijela i da se time stvori novi problem na jugu monarhije.

U Beč su trebale otputovati dvije delegacije dubrovačko-bokelj-ska i ona ostale Dalmacije. Političke vlasti onemogućile su odlazak Bokeljima,³⁴ tako da je u Beč otputovao samo Niko V. Pucić po ovlaštenju dubrovačke općine, dok je drugi dubrovački delegat Lujo Serragli u međuvremenu odustao saznajući da će Pucić tražiti bezuvjetno sjedinjenje. Puciću su dale povjerenje općine Zaton, Lopud, Šipan i Rijeka dubrovačka. Ostale općine dubrovačkog okruga odazvale su se pozivu zadarske općine i dale povjerenje protivnicima sjedinjenja. Korčulu je trebao zastupati knez Franjo Borelli,³⁵ Pelješac Ivan Ivanišević,³⁶ Cavtat Ivo Radmilli,³⁷ Ston Lujo Serragli.³⁸ Lastovo je izabralo narodnjake Meda Pucića i Pera Budmanija, a Mljet i Blato na Korčuli suzdržavali su se od izbora delegata. Autonomaški delegati iz dubrovačkog kraja trebali su se pridružiti autonomaškoj delegaciji ostale Dalmacije.³⁹

Prije odlaska u Beč Niko V. Pucić uputio je otvoreno pismo »Mojim sugrađanima«⁴⁰ u duhu Listopadske diplome, careva reskripta i zaključaka sa sastanaka u Kotoru i Dubrovniku i preko brata Meda i rođaka Rafa Pucića dao ga razdijeliti građanstvu Dubrovnika. Po naredenju okružnog poglavara pismo je plijenjeno, a oni koji su ga dijelili bili su kažnjeni novčanom globom.⁴¹ Niko

³³ Autonomašku delegaciju Dalmacije koja je trebala otputovati u Beč činili su predstavnici slijedećih dalmatinskih općina: Zadra, Šibenika, Splita, Skradina, Supetra, Postira, Bala, Pučišća, Hvara, Visa, Komize, Sinja, Vrlike, Imotskog, Omiša, Solte, Metkovića, Opuzena, Drvenika, Korčule, Pelješca, Stona, Sutivana (PSN, kat. II 2 ad br. 2073/pr. od 24. I 1861).

³⁴ I. Zloković, *Boka i narodni preporod na Primorju*, 194.

³⁵ AOPD, Protocolli br. 73 od 24. I 1861, HAD; PSN kat. II 1 br. ad 175/pr. od 26. I 1861, HaZd.

³⁶ AOD, Obični spisi br. 62 od 21. I 1861, HAD; AOPD, Protocolli br. 67 od 23. I 1861, HAD; PSN, kat. II 1 br. ad 175/pr. od 26. I 1861, HaZd.

³⁷ AOPD, Protocolli (presidialni) od 8. II 1861, 131, HAD; AOD br. 76 od 28. I 1861, HAD; N. Beritić, »Iz korespondencije Nika Velikog Pucića«, *Arhivski vjesnik* 3/1960, str. 93.

³⁸ AOD, obični spisi br. 66 od 7. II 1861, HAD.

³⁹ PSN, kat. II 1 br. 134/p od 23. I 1861; Usp. S. Antoljak, nav. djelo, 200.

⁴⁰ S. Obad, »Otvoreno pismo Nika Velikog Pucića Dubrovčanima«, *Dubrovnik* br. 3—4/1962, str. 94, 95; *Ost und West* br. 12 od 28. III 1861; PSN, II 1 br. 302/pr. od 10. II 1861, HaZd.

⁴¹ PSN, kat. II 1 br. 1112/p od 24. II 1861, HaZd.

V. Pucić pokušao je dokazati caru potrebu sjedinjenja suprotno onome što je tražila autonomna delegacija ostale Dalmacije. Franjo Josip nije mogao prihvatiti želje Dubrovčana i Bokelja s obzirom da je sjedinjenje južne sa sjevernom Hrvatskom ovisilo od niza drugih pitanja s kojima se suočavala Austrija na početku ustavnog razdoblja.

V

Na prijelazu godina u novinama i brošurama puno se raspravlja o mnogim pitanjima koja se mogu klasificirati na gospodarska, kulturna, jezična, povijesna, državno-pravna, etnološka itd. U Dubrovniku i Kotoru nema listova, te se Dubrovčani i Bokelji uglavnom javljaju u zadarskom i zagrebačkom tisku, osobito Pozoru. Među zapaženijim priložima u tom listu svakako su članci Meda Pucića⁴³ te izmjena otvorenih pisama između Ivana Kukuljevića i Meda Pucića, Josipa J. Strossmayera i Marinice Đorđića itd.

U tim pismima uglavnom se raspravlja o koristi od sjedinjenja koju će imati jedna i druga strana i o potrebi odlaska delegata na razgovore u Zagreb. Medo Pucić pisanom i usmenom riječi najviše se među Dubrovčanima i Bokeljima založio za sjedinjenje. On nije mogao prihvatiti koncepciju Lazara Mamule, te je odbio njegovu ponudu da sudjeluje u dubrovačkoj delegaciji i protivno Mamuli smatrao za »neobhodnost združenja braće u jednu obitelj, neobhodnost združenja Dalmacije s Hrvatskom u jedno bratstvo, treba da se sloga o kojoj su naši i njihovi pjesnici dovoljno jur pjevali već jednom na vidjelo iznese.«⁴³ U odgovoru Ivanu Kukuljeviću pored ostalog Pucić prenosi misao koju je ranije iznio Mamuli: »Danas se Dalmatinac i Dubrovčanin plaši hrvatske družbe, jer misli, da bit Hrvatom isto je što — pušku na rame i u soldate — no kad djelom obazna, da bit Hrvatom znači biti slobodnim sinom ustavne kraljevine, svak će u družbu polećati.«⁴⁴

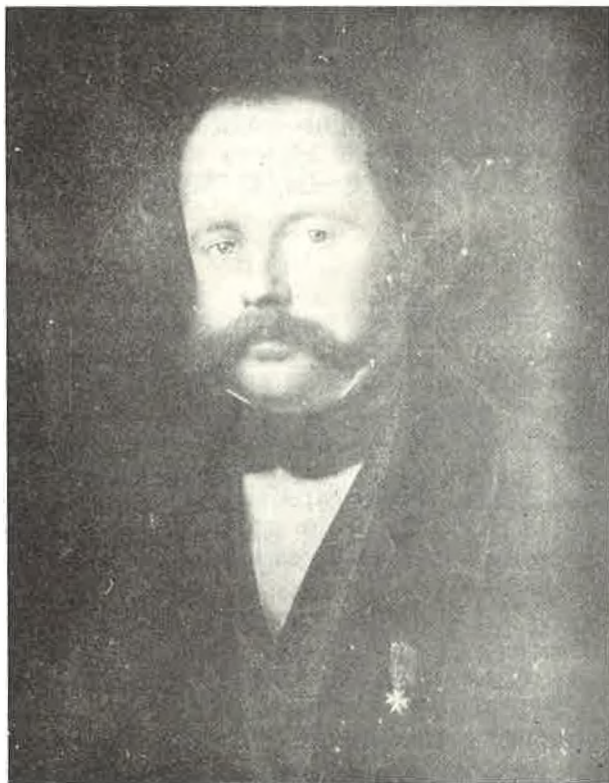
Kako se u sjevernoj Hrvatskoj gledalo na sjedinjenje s Dalmacijom lijepo se vidi iz dijela pisma Ivana Kukuljevića Medu Puciću: »Ali glede narodnih interesah imamo mi s vami jednakih potrebo-

⁴³ Navest ćemo neke od tih članaka: M. Pucić, »O Kačićevoj stogodišnjici«, *Pozor* br. 63 od 14. XII 1860; isti, »Otvoreno pismo plemenitom gospodinu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu«, *Pozor* br. 72 od 27. XII 1860; I. Kukuljević, »Odgovor na otvoreno pismo presvietloga gospodina kneza Meda Pucića iz Dubrovnika«, *Pozor* od 2. I 1861; Josip J. Strossmayer, »Odpis lista presvietlomu gosp. knezu Giorglu u Dubrovniku«, *Pozor*, 14. I 1861; M. Pucić, »Očitovanje«, *Pozor* 56, 8. III 1861; Niko V. Pucić, »Mom bratu Medu Puciću u Dubrovniku«, *Pozor* od 23. III 1861.

⁴³ *Pozor* br. 63 od 14. XII 1860.

⁴⁴ *Pozor* br. 72 od 27. XII 1860. V. *Agrar Zeitung* 1860, 299.

ćah, ako želimo naravnim i pravednim putem napredovati. Glede historije, imamo jednu i to slavnu, ako i nesretnu prošastnost, pa moramo imati i jednu budućnost, ako želimo doista sreću upravo narodnu. A i glede materialnih i političkih koristih, moramo imati jednu svrhu pred očima, ako nećemo da budemo viečna igračka

Medo Pucić

sad ovoga, sad onoga tudjinca. I to su vam glavni uzroci, zašto mi toliko žestoko želimo združenje».⁴⁵

Za Nika V. Pucića »naravno pravo«, te »jedinstvo jezika, skopčano sa susjedstvom pokrajinah, stvara takvu istinitu jedinstvo, kakva se zatajiti neda«.⁴⁶ Banovinski Hrvati su okrenuli pogled »na svoju jednokrvnu braću Dalmatince, Dubrovčane i Kotorane«. Po njemu »ista težnja, ista korist, ista svrha i ista rodjena krv, to se mora

⁴⁵ *Pozor* od 2. II 1861.

⁴⁶ *Pozor* od 23. III 1861.

poroditi sjedinjenje obadviuh pokrajinah, kao posljedica naravno sastavljenih i srodnih živaljah«. Careve riječi od 20. listopada i 5. prosinca 1860. te obećanje od 26. veljače 1861. za njega su temelj na kome gradi svoje »pozitivno pravo«.⁴⁷

U polemici posebno se istakao Ivan Nikolić sa svojom knjižicom »A Nikolò Tommaseo a Firenze«⁴⁸ u kojoj napada Tommasea, pobija njegove teze i zagovara sjedinjenje s ostalom Hrvatskom. Nikolićeva knjižica je prva tiskana brošura u Dubrovniku i među prvima u Dalmaciji.

O javnom mnijenju u Dubrovniku i Boki kotorskoj, posebno o težnjama za sjedinjenje tih krajeva s ostalom Hrvatskom pišu L. Milutinović, M. Baša, V. Stella, C. Seočić i drugi.

VI

Početkom 1861. političke prilike razvijaju se na štetu narodnjaka. Nemogućnost odlaska dubrovačko-bokeljske delegacije na Bansku konferenciju u Zagreb te neuspjeh razgovora s carem u Beču nalagalo je rodoljubima da iskoriste posljednju mogućnost, naime da se pripreme za posljednje prve pokrajinske izbore, jer je bilo jasno da će izborni sustav ići na ruku neprijateljima sjedinjenja. U predizbornoj agitaciji trebalo se boriti s moćnim državnim aparatom koji se služio službenim sredstvima u svakodnevnoj politici, posebno protiv odnarođenog dijela koji se deklariraju kao politički autonomaši.

Predizborna borba najjače je došla do izražaja na području Konavala i Cavtata, gdje su pojedine osobe koristile službene položaje, primjerice načelnik općine u Cavtatu Antun Kasilari i pretor Andrija Agazzi.⁴⁹ Neki su se osilili i godinama pašovali, jer se nisu mijenjali načelnik i prisjednik od 1851, vijećnici od 1853, a glavari od 1857.⁵⁰ Tek u studenom 1861. dat je prijedlog za nove glavare.⁵¹ Oni su preko vijećnika i glavara propagirali u narodu kako Dal-

⁴⁷ Isto; N. Beritić, »Niko Veliki Pucić«, *Dubrovnik* 1955, 1 i K. Milutinović, »Strossmayer i Niko Veliki Pucić«, *Dubrovnik* 3/1965, 39, 40.

⁴⁸ S. Obad, »Preporodni spis Ivana Nikolića«, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* VIII—IX/1962, str. 648—650.

⁴⁹ Eduard Vrbančić odvjetnik, političar i pokretač *Pozora* piše L. Mamula da li načelnik općine u Cavtatu agitira protiv sjedinjenja unatoč careva obećanja (PSN kat. II 1 br. 219 2 od 2. II 1861, HaZd). Ta vijest je došla i do predsjednika vlade Schmerlinga koga L. Mamula obavještava da političke vlasti u Cavtatu nisu vršile pritisak na ljude toga kraja (PSN kat. II 1 br. 219 1, HaZd).

⁵⁰ Il Nazionale od 18. III 1863. i *Pozor* br. 68 od 24. III 1863.

⁵¹ Arhiv općine u Cavtatu, spis br. 762 od 18. XI 1861. HAD.

macija neće imati nikakve gospodarske ni političke koristi od sjedinjenja. Uporno produbljuju staru mržnju između dubrovačke vlastele i kmetova u Konavlima, osobito prema Pucićima koji su bili politički narodnjaci i zagovarali sjedinjenje.⁵² Kada su uvidjeli da ne mogu pridobiti Konavljane, nagovarali su ih da pošalju svoga

Stjepan Mitrov Ljubiša

čovjeka u Beč koji će reći caru da više vole njega nego hrvatskog bana, da ne žele da im djeca idu u vojsku, niti da im ubuduće vlastela budu zemljišni vlasnici kao za Republike. Kada je Pero Budmani trebao zastupati Konavljane kod cara posumnjali su u njegovu političku orijentaciju i promijeli vijest da je prijatelj Pucića i da će ih prodati Hrvatima.⁵³ Neupućeni, kao i mnogi drugi, da bi došli do zemlje, vjerovali su im.

⁵² *Pozor* br. 17, 1861. *Usp. Pozor* br. 19, 1861.

⁵³ N. Beritić, »Iz korespondencije Nika Velikog Pucića«, str. 93.

U Boki kotorskoj pokušali su razbiti jedinstvo i slogu Srba i Hrvata.⁵⁴ Prve su uvjerali da će im Hrvati uvesti latinicu u škole i crkvu i time će izgubiti svoje srpsko ime. Hrvatima su govorili da će sjedinjenjem izgubiti povlastice, morat će ići u vojsku, a banovinski činovnici popunit će njihova mjesta u uredima. Autonomnaška propaganda nije ostavila dubljega traga, jer se narod osobito na selu nadao da će sjedinjenjem Dalmacije s banskom Hrvatskom doći do olakšica, posebno u agraru.

Narodni prvaci pošli su na izbore protiv jakog izbornog aparata. Izborni zakon propisivao je izbore po kurijalnom sistemu i omogućavao autonomnaškoj manjini većinu u saboru.⁵⁵ Pristalicama sjedinjenja vlasti su prijetile zatvaranjem, gonjenjem, hapšenjem, vješalima, lancima, osobito u Konavlima i Cavtatu.⁵⁶ Skupina narodnih prvaka lišena je domovine, a drugi slobode. Braći Vragolov i drugovima pripremao se proces zbog »veleizdaje«, zatim »bunjenja«, a kada se ni to nije moglo dokazati pušteni su na slobodu,⁵⁷ jer su bili pravedni. Njihova stradanja pratila je čitava ondašnja napredna javnost o njima se raspravljalo u hrvatskom i dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću u Beču. Za njih su se zauzimale mnoge istaknute ličnosti, pa i sam car je obećao da će ih pomilovati ukoliko se dokaže da nisu veleizdajnici.⁵⁸

Kakvo je bilo javno mnijenje u južnoj Dalmaciji najbolje svjedoče pokrajinski izbori. Od ukupno trinaest narodnjačkih zastupnika u saboru dubrovačko i bokokotorsko okružje dalo je osam, a to su: Stjepan M. Ljubiša, Luka Tripković, Josip Đurović i Bernard

⁵⁴ *Pozor* br. 11 1861; Vidi M. Gross, »O nekim aspektima razvoja nacionalne ideje za vrijeme narodnog preporoda u Dalmaciji«, *Historijski pregled* 1/1963, str. 15, 16, 56. PSN, kat. II 1 br. 75/pr., HaZd.

Namjesnik Mamula obavještava predsjednika vlade Schmerlinga o predizbornoj agitaciji, jer su već sastavljene liste općinskih birača (*Stampe* br. 45/1 od 7. II 1861, HaZd). Mamula optužuje narodnjake M. Pucića i M. Klaića i druge, a autonomnaše prikazuje kao lojalne.

⁵⁶ *Pozor* br. 121 od 28. V 1861.

⁵⁷ G. Novak, »Veleizdajnički proces u Dubrovniku«, *Analiz Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, 1954, str. 75—83; S. Obad, »Konavljani u narodnom preporodu«, *Konavle* 4/1961, str. 3, 5; isti, »Uloga braće Vragolov i drugova u narodnom preporodu«, *Dubrovački vjesnik* br. 613/1962, str. 6—7.

⁵⁸ *Ost und West* br. 96 od 29. X 1861. Vidi Spisi Saborski 1861, Sab. sjednica 9, 11, 13, 14, čl. XVIII.

Minogi su se zauzeli za Vragolove i drugove. Tako primjerice Medo Pucić piše Meteku Ožegoviću, Marinica Đorđić Stjepanu M. Ljubiši, Niko V. Pucić Baldu Bogošiću itd. (N. Beritić, »Iz korespondencije Nika Velikog Pucića«, str. 98. I hrvatski sabor uputio je predstavniku caru da se obustavi istraga (*Ost und West* br. 66 od 28. V 1861, te *Ost und West* br. 138 od 4. VIII 1861; *Pozor* br. 117 od 23. V 1861. i *Il Nazionale* od 18. III 1863. itd.

Veona iz Boke, te Đuro Pulić, Marinica Đorđić, Miho Klaić i K. Jerković iz dubrovačkog kraja.⁵⁹ Autonomasi u Boki doživjeli su potpun poraz, a u dubrovačkom okružju dobili su tri zastupnika, i to Ivu Radmillija, Luju Serraglija iz Dubrovnika i Iva Smrkinića s Korčule. Tako na političku scenu izlazi skupina narodnjaka koja ulazi u bezkompromisnu borbu s autonomasima. Tu su počeci stranačkog života u Boki, Dubrovniku i ostaloj Dalmaciji.

*

Davanjem ustavnih sloboda narodima carstva, Austrija se suočila s više problema na jugu Monarhije, posebno sa sjedinjenju Dalmacije s ostalom Hrvatskom. U Dubrovniku i Boki kotorskoj prevladavaju narodnjačke snage, koje s ostalim narodnjacima Dalmacije traže da se od južne i sjeverne Hrvatske stvori jedinstvena gospodarsko-politička cjelina sa zajedničkim saborom u Zagrebu, dok autonomaška manjina traži autonomiju i sabor u Zadru. Austrija nije mogla dopustiti podjelu Dalmacije na dva dijela, tj. da Dubrovčani i Bokelji na svom saboru odluče o sjedinjenju, a autonomaški orijentirani Dalmatinci na saboru u Zadru. S druge strane, nije joj bilo u interesu da pobijede aneksionističke snage, to više što se nije znalo kakav će biti odnos između Hrvatske i Ugarske, jer bi se time još više zamrsilo stanje na jugu Monarhije. Da bi uspostavila ravnotežu snaga, Austrija pomaže talijansku manjinu protiv hrvatske i srpske većine. Tako je uz pomoć izbornog zakona autonomaška manjina postala većina u saboru.

I pored svih poteškoća, narodnopreporodno gibanje u dubrovačkom i bokokotorskom okružju 1860/61. po opsegu i zanosu izbija u puno jačem obliku nego 1848/49. Četrdesetosma je pokazala kamo su uprte oči Dubrovnika i Boke, a 1860/61. odredila je put i način kako da do sjedinjenja dođe. Dubrovački i bokeljski narodnjaci organizirano su se suprotstavili političkom autonomastvu, politici vlade i njezinih izvršnih organa. To nije bila samo akcija svjesnih pojedinaca, već nastavak četrdesetosmaških želja i htjenja svih društvenih slojeva, koje je zahvatilo čitavo područje od Korčule do krajnjeg juga Boke kotorske.

⁵⁹ Relazioni della I. Aessione della Dieta provinciale Dalmata aperta 8. e chiusa 24 Aprile 1861; *Pozor* br. 73 od 29. III 1861.

Izbornici vanjskih općina cavtatskog izbornog kotara izabrali su Dubrovčana, profesora u Zadru dr Đura Pulića i izjavili: »da su ga baš zato izabrali, jer su znali da je on za sjedinjenje« (*Pozor* br. 159 od 13. VIII 1861).

*Stjepo Obad: MOVIMENTO NAZIONALE A RAGUSA (DUBROVNIK) E
NELLE BOCCHIE DI CATTARO (KOTOR) NEL BIENNIO 1860—1861*

Riassunto

Avendo concesso le libertà costituzionali ai popoli dell'Impero il governo austriaco dovette affrontare parecchi problemi nella parte meridionale della Monarchia, in modo particolare la questione dell'unione della Dalmazia con il resto della Croazia. A Ragusa e nelle Bocche di Cattaro predominano le forze nazionaliste che insieme ad altri nazionalisti della provincia chiedono che la Croazia meridionale e settentrionale siano unite in un'unica unità economico-politica, e che sia costituita un'Assemblea nazionale comune (il *Sabor*) a Zagabria, mentre la minoranza autonomista dalmata esige un'autonomia provinciale e una dieta (*Sabor*) anche a Zara. L'Austria non poteva permettere che la Dalmazia fosse divisa in due parti, cioè che i ragusei e i bocchesi al loro *Sabor* decidessero l'unificazione, mentre i dalmati di orientamento autonomista decidessero all'Assemblea di Zara. D'altra parte non le conveniva che vincessero le forze annessioniste (tanto più che non si sapeva ancora quali sarebbero stati i rapporti tra la Croazia e l'Ungheria) poiché in tal caso si sarebbe maggiormente complicata la situazione nella parte meridionale della Monarchia. Per stabilire l'equilibrio l'Austria dà appoggio alla minoranza italiana contro la maggioranza croata e serba. Così con l'aiuto della legge elettorale la minoranza autonomista ottiene la maggioranza nel *Sabor* (nell'Assemblea) della Dalmazia. Nonostante tutte le difficoltà il movimento nazionale nel circondario di Ragusa e delle Bocche di C. manifestò nel 1860—1861 una forza e un entusiasmo superiori a tutto quello che si era visto nel 1848—1849.

Il quarantotto aveva dimostrato chiaramente dove era diretto lo sguardo di Ragusa e delle Bocche di Cattaro, il 1860—1861 indicò la via e il modo da seguire per realizzare l'unione ardentemente desiderata. I nazionalisti ragusei e bocchesi si opposero in modo organizzato all'autonomismo politico, alla politica del governo e dei suoi organi esecutivi. Questa non fu soltanto un'impresa di individui consapevoli, ma la continuazione delle aspirazioni quarantottesche di tutte le classi sociali, che permeò tutto il territorio da Curzola sino all'estremo meridione delle Bocche di Cattaro.